

MIRAN BOJANIĆ MORANDINI
Gradski muzej Varaždin
ravnatelj@gmv.t-com.hr

Primljeno: 05. 03. 2012.
Prihvaćeno: 22. 05. 2012.

KREŠIMIR FILIĆ - PRVI VARAŽDINSKI VIZIONAR U TURIZMU

Čitaju li se članci prof. Krešimira Filića o turizmu tada se može uočiti njegovo dubinsko poznavanje ove gospodarske grane. On spoznaje multidisciplinarnu dimenziju turizma, shvaća turizam kao oblik ekonomske aktivnosti i doživljava ga kao proces s osnovnim obilježjem kretanja ljudi. Jasno mu je da turizam dodiruje različite sektore života i rada te da funkcionalni aspekt sustava turizma čine potrošači (turisti), proizvođači ili pružatelji usluga kao i posrednici ili medijatori. Uzme li se u obzir vrijeme u kojem je pisao o turizmu, tada je Filić bio daleko ispred svog vremena.

UVOD

Opisujući naslijeđena kulturna blaga (dvorci, perivoji, građevine i sl.) Filić polazi od određenih lokacijskih i povijesnih činjenica koje su prethodile nastanku potreba za gradnju istih, danas prvorazrednih, kulturnih spomenika Zagorja, a i šire. Uz ovaj, nadasve potreban povijesni i kulturni pristup, Filić ne zaboravlja istaći i funkcionalni aspekt sustava turizma navodeći potrošače (turiste), proizvođače ili pružatelje usluga (djelatnosti koje učestvuju u opskrbi turista) i posrednike ili medijatore (trgovce na veliko i malo, agente i prijevoznike u raznim granama prometa).

PARK U OPEKI

Opisujući park u Opeki, Filić, prvenstveno navodi njegovu lokaciju zaključujući da je riječ o pravom raritetu koji je malo poznat kako kod nas tako i u

inozemstvu. Navodi da se smjestio kraj dvorca Opeka te daje i povijesne činjenice vezane uz dvorac Opeka spominjući i njegove vlasnike.¹

Navodi da se park u Opeki u svom početnom izgledu oslanjao na engleski način uređenja parka. Drveća su sađena u većim razmacima da bi se biljke mogle slobodno razvijati „... i biti u punom sunčanom osvjetljenju, a da ne zastiru pogled u njegove zelene tratine.“² Međutim, dolazi do određene devastacije u održavanju raslinja, pa Filić zaključuje: „No nevjeste, barbarske ruke, uništile su taj slobodni šumski rast. Takvi zahvati moraju se ne samo osuditi, nego ubuduće i spriječiti. Opća dobra ne smiju se prepuštati samovolji pojedinaca.“³

Park Opeka, u svom punom sjaju, počiva na radu Marka Bombellesa koji je s većim zahvatima započeo u razdoblju od 1882. do 1884. godine. Nabrajajući posebne vrste bilja iz cijeloga svijeta, podnoseći velike izdatke dopreme, njege i aklimatizacije bilja, M. Bombelles dao je parku „... nevjerojatnu draž i osebnost.“ No, vrijeme je učinilo svoje pa su, danas, nekad dobro uzdržavane staze i putovi te ribnjak i bazen za kupanje „... u prilično zapuštenom stanju pa bi im trebalo posvetiti znatno veću pažnju...“⁴

Na kraju opisa parka u Opeki, Filić, navodi da bi se taj jedinstveni park trebalo učiniti dostupnim što većem broju domaćih i stranih turista. U tu svrhu trebalo bi prvenstveno uspostaviti redovnu autobusnu liniju Varaždin - Opeka, te podići dobro opskrbljenu restauraciju i s nakanom izgradnje, u nekoj kasnijoj fazi, pristojnog motela koji bi se nalazio izvan samog parka. „Opskrba neće davati nikakvih poteškoća, budući da vinički kraj obiluje svakovrsnim živežnim namirnicama, a osobito je bogat biranim voćem i izvrsnim vinom.“⁵

Konstatacija Filića da za vinički kraj treba razviti izletnički turizam, koji će turistima omogućiti osvježenje od napornog rada, u to vrijeme je još bila realna mogućnost. No, odgoj generacija kroz nadolazeća desetljeća kretao se u gotovo suprotnom smjeru. Umjesto da je tekao u upoznavanju s bliskom i daljom prošlošću, odgoj generacija se kretao u zanemarivanju te prošlosti i osudi događaja koji su se u njoj odvijali. Danas, Filiću, bi teško bilo uputiti turiste u park Opeka. Mnogo toga je zapušteno i devastirano, a dvorac Opeka, u svojim razvalinama, ne bi mogao poslužiti turistima u sagledavanju slavne prošlosti ovog kraja, a i šire. Veliki trud, muka i odricanje očeva, djedova i pradjedova ovih novih generacija teško su negirane ovakvim stajalištem prema svemu što su oni, uz težak život, ostavili povijesnom i kulturnom nasljeđu.

¹ FILIĆ, Krešimir, Park u Opeki kraj Varaždin, Turizam, 11/1958., 21.

² Isto, 21.

³ Isto, 21.

⁴ Isto, 22.

⁵ Isto, 22.

RAD TURISTIČKOG DRUŠTVA VARAŽDIN

Turističko društvo Varaždin održalo je 5. travnja 1959. godine skupštinu. Ova godišnja skupština turističkog društva pokazala je neostvarenje planova zacrtanih na prošlogodišnjoj skupštini. Tako npr. nije izdan plan grada Varaždina, njegov prospekt ni vodič „... koji je itekako potreban, budući da je prvo izdanje potpuno rasprodano.“⁶ Turističko društvo podupiralo je akciju izgradnje izletišta na Varaždinbregu koje je otvoreno u kolovozu 1958. godine. Isto tako Društvo je pomoglo izdavanje propagandnih razglednica koje je izdao „Putnik“ u tiraži od 35.000 komada.

Na godišnjoj skupštini Društva konstatairalo se je da suradnja s tadašnjim komunalnim odjelom NOO (Narodni odbor općine) Varaždin bila neznatna. Isto tako suradnja kao i zajednički rad s ugostiteljskom i trgovinskom komorom su neznatni što je za žaljenje. Predlaže se stoga novom odboru da uspostavi što tijesniju suradnju sa svim akterima koji mogu uvelike utjecati na razvitak turizma kao i Društva u cjelini.

Od aktivnosti Turističkog društva Varaždin najviše se treba istaći one koje su dovele do osnivanja Komisije za uređenje i poljepšanje grada te one koje su dovele do izrade „ukusnih ploča“ s dobro odabranim i sastavljenim natpisima. Ove ploče imale su namjenu da upozore na zaštitu parkova i drugih zelenih površina u gradu Varaždinu. Jedna od pozitivnih aktivnosti Društva je i pomoć „ovećom svotom“ samostalnom poduzeću „Putnik“ koje je izdalo lokalni red vožnje za 1958. godinu koji je podijeljen u najkraćem mogućem roku.

U izvještaju Društva posebno se naglašava otkup fotosnimaka koje prikazuju Varaždin u zimskom ruhu. Isto, kao nešto vrlo pozitivno, navodi se i zahtjev NOO-u Varaždin za visinu boravišne takse za 1959. godinu, kao i rast broja članova Društva u 1958. godini. Broj članova Društva 1957. godine bio je 352, dok se u 1958. godini popeo na 452 osobe. Zaključak je Skupštine da s brojem članova „... ne možemo ni izdaleka biti zadovoljni, pa će se i u ovom smjeru morati poduzeti energična akcija oko povećanja članstva.“⁷

„Moramo sa žalošću ustanoviti, da ovdašnji širi krugovi još nemaju pravoga razumijevanja za značenje i vrijednost turizma. To je donekle i razumljivo, jer to nije u ovom kraju životno pitanje kao naših turističkih mjesta na Jadranu, ali stoga upravo treba da Društvo pokrene što življu akciju, da ljude uvjeri, što bi i ovdje mogao značiti turizam, dadnu li mu se svi potrebni uslovi za njegov zamah. A to, na koncu stoji do nas samih, do naše dobre volje i agilnosti i sposobnosti.“⁸

⁶ FILIĆ, Krešimir, Rad Turističkog društva Varaždin, Turizam, 7 - 8/1959., 33.

⁷ Isto, 33.

⁸ Isto, 33.

Nakon ove konstatacije, Filić je zaključio da Varaždin sa svojom okolicom može pružiti „... turistima mnogošto lijepa i značajna i oni bi se često rado ovdje zadržali, kada bi postojala mogućnost smještaja, jer grad raspolaže tek s 92 ležaja, koji ne dostaju ni za obične potrebe. Stranci se upravo zbog toga ne mogu zadržati u gradu preko noći, a često nije bolje ni domaćim putnicima.“⁹

U Varaždinu se osjeća nedostatak hotelskog prostora, pa Filić zaključuje da će se trebati pristupiti izgradnji hotela koji bi imao 100 do 120 ležaja. Rješavanjem problema smještaja turista kao i smještaja učesnika čestih kongresa, skupština i poslovnih ljudi zadatak je Turističkog društva. Društvo treba, u suradnji s ugostiteljskim poduzećima, iznaći sve mogućnosti kako bi Varaždin dobio odgovarajuće hotelske kapacitete za smještaj turista.

Premda Varaždin, u tom razdoblju, ne raspolaže odgovarajućim smještajem, godine 1958. domaćih posjetilaca turističkih objekata bilo je 11.257 i stranih 1.173, odnosno ukupno 12.430 osoba. Broj ostvarenih noćenja u toj 1958. godini u Varaždinu bio je 16.561, od kojeg broja domaći turisti ostvaruju 14.445 i strani 2.116 noćenja.

Na kraju izvještaja o radu Turističkog društva Varaždin Filić će zaključiti „Društveni odbor, poduprt djelovanjem svoje komisije za uređenje i poljepšanje grada, svakako će moći mnogo više učiniti za pravilno razvijanje turizma, nego je to bilo dosada moguće, vjerujući, da mu ne će izostati ni puna potpora narodnih vlasti i svih ostalih organizacija.“¹⁰

IZLETNIČKI TURIZAM

Ukidanjem regresa (1957. godine) radnicima i službenicima usporen je rast domaćeg turizma, pa Filić počinje razmatrati mogućnost uvođenja izletničkog turizma. Za taj oblik turizma potrebno je ostvariti niz pretpostavki kao što su: prometna sredstva, osposobljeni vođači, dobre ceste, školovani ugostitelji, uređena izletišta, pristupačne cijene hrane i pića te profesionalna organizacija razonode i rekreacije. Ovim činjenicama Filić dodaje i zaključak da o izletničkom turizmu treba što više pisati kako bi se poticalo turističke saveze i društva na što veću aktivnost glede izletničkog turizma.

Uz gospodarsku i rekreativnu vrijednost izletničkog turizma, Filić je rekao: „Takvi jedno ili nekoliko dnevni izleti dat će ljudima nužno osvježanje, promjenu i odmak od radne zamorenosti kao i osjećaj, da je sva briga posvećena upravo nji-

⁹ Isto, 33.

¹⁰ Isto, 33.

ma, da su oni glavni činioci, kojima se nastoji pružiti i maksimum oko kulturnog uzdizanja.“¹¹

Ovakav pristup izletničkom turizmu, a i općenito turizmu, pokazuje i još jednu njegovu dimenziju koja se ogleda i u njegovoj kulturnoj vrijednosti, koje je očito i te kako svjestan Filić.

Uspjeh izletničkog turizma, kako to zaključuje Filić, ovisi o prometnim sredstvima. U prvom redu to su sredstava s kojima raspolažu željeznice i autobusna poduzeća, te u malom opsegu i parobrodski promet. Zaključuje da željeznice ne daju uvijek ono „... što nam je potrebno za predviđeno ostvarenje izleta, a to se tiče izdavanja posebnih vlakova, za koje valja sakupiti najmanje 500 putnika, što se teško može polučiti u provincijskim mjestima.“¹²

Nadalje, kako to navodi Filić, propadaju i najbolje organizirani izleti redovitim vlakovima na veće udaljenosti, zbog redova vožnje koja željezničko poduzeće mora poštovati. Putovanje na većim udaljenostima zahtjeva i posebno organizirane vlakove izvan reda vožnje. Takvi vlakovi omogućavali bi izletnicima pravovremeni povratak svojim kućama zbog radnih obveza koje ih čekaju radnim danom. No, željezničke uprave nisu pokazale razumijevanje za potrebe izletničkog turizma „... što je zaista velika šteta, ali možda će se s vremenom i taj manjak popraviti i tako moći unaprijediti izleti na veće udaljenosti.“¹³

Za izletnički turizam sve značajnije dolazi do izražaja autobusni promet jer ne ovisi o prugama premda prvenstveno nastoji iskoristiti dobro izgrađene ceste. No, autobusi i ostala motorna vozila mogu se služiti i drugorazrednim putovima, pa se tako dolazi i do onih izletničkih mjesta koja se ne bi mogla obilaziti vlakom. I u ovom segmentu, Filić će zaključiti da autobusna poduzeća nisu ispravno razumjela zadatak kojeg im nameće izletnički turizam. Njihovo pasivno i neelastično držanje u poslovanju ne pruža izletnicima ništa više od samog podvoza „... a to je, zaista veoma malo, hoće li se postići željeni cilj.“¹⁴

Da se izbjegne svim manjkavostima i propustima, Filić predlaže da se turistička poduzeća opskrbe vlastitim, modernim i udobnijim autobusima. Na taj način pomoglo bi se pravilno odvijanje izleta a to znači puni njegov razvoj. Nadalje, ovakva prijevozna sredstva potrebna su „... u znatnijim provincijskim središtima, kako ne bi smo bili i nadalje izručeni na milost i nemilost autobusnih poduzeća.“¹⁵

¹¹ FILIĆ, Krešimir, *Izletnički turizam, Turizam*, 9/1957., 14.

¹² Isto, 14.

¹³ Isto, 14.

¹⁴ Isto, 14.

¹⁵ Isto, 14.

Posrednici i medijatori u turizmu djeluju po privrednim načelima, no, neki od ovih subjekata ostvaruju i neekonomsku funkciju. To su vodiči, koji osim što pružaju usluge u turističkom privređivanju, imaju i jednu vrlo značajnu ulogu, a to je uloga kulturnih medijatora. Može se reći da je predmet njihovog djelovanja iznošenje znamenitosti u destinacijama, ali i uslužni ili socijalni kontakti koje turisti ostvaruju s ostalim davaocima usluga. To se prvenstveno odnosi na putnike u grupi, lokalno stanovništvo ili na druge turiste. Turistički vodiči su, u neku ruku, ponuđači turističkih doživljaja. Oni pomažu turistima u ostvarenju pozitivnih iskustava u svakoj destinaciji.

Važnost turističkih vodiča apostrofirao je Filić pa će napisati „Nije, uostalom, jedino važna organizacija samih izleta i određivanje njihove rute, nego mnogo ovisi od valjanog i spremnog vodiča, koji će izletnicima tumačiti kulturno-historijske vrijednosti i upozoravati ih na prirodne krasote kraja i drugih rijetkosti. On će paziti i na red, dolično ponašanje i nastojati izletnicima ugoditi u svakom pogledu.“¹⁶

U ovom članku o izletničkom turizmu, Filić, dao je sve značajnije praktične značajke ovog oblika turizma, ali, reklo bi se, i neke teorijske njegove elemente. Ne zaboravi li se i vrijeme kada je članak pisan, tada se može slobodno govoriti i o određenoj hrabrosti samog autora. Koliko god bila blago izrečena kritika, naznačena neodgovornost i nebriga za povijesno nasljeđe, autor hrabro sve to iznosi u pisanoj riječi i tako ostavlja za sjećanje jedno teško rađanje ovog što je danas prvorazredni interes cjelokupne društvene zajednice.

KAKO UNAPRIJEDITI TURIZAM U VARAŽDINU I OKOLICI

Brigu oko razvoja turizma u Varaždinu i okolici, Filić, izražava u svim svojim člancima. Spominjući da je Varaždin ponajprije prihvatno i prolazno mjesto, naglašava potrebu izgradnje modernog hotela, a što je naročito značajno navodi i potrebu uređenja dvoraca u Križovljanu, Opeki i Maruševcu. Uređenje bi trebalo i izvesti kao što su učinile Austrija i Španjolska i to „...za imućne turiste, odakle te zemlje crpe veliku dobit.“¹⁷

Također predlaže, kako bi se povećao smještajni prostor u turizmu Varaždina, uređenje dvorca Jalkovec kao i izletišta na Varaždinbregu kojeg se može jednostavno učiniti pristojnim motelom. Naglašava, isto tako, i važnost Trakošćana i gradnju vikend kućica koje su zapravo uvod u predstojeće zahvate oko izgradnje novog motela i restauracije. Opravdanje izrečenog nalazi se u činjenici priključka cestovne mreže na modernu magistralu koja će doprinijeti rastu značaja Trako-

¹⁶ Isto, 14.

¹⁷ FILIĆ, Krešimir, Kako da unaprijedimo turizam u Varaždinu i okolici, Turizam, 10 - 11/1960., 34.

ščana „... a napose još, kada se do njega provede nova cesta iz Varaždina preko Ivanca i Lepoglave.“¹⁸

Svjestan povijesne i kulturne baštine Varaždina i njegove okolice, Filić objavljuje u časopisu Turizam niz vrlo iscrpnih članaka o dvorcima Opeka, Trakošćan, Banjski dvori i Maruševac (Turizam, 11/1958., 1-2/1958., 1-2/1961., 1-2/1960.). Uz lokacijski pogled, Filić, navodi i povijesne te kulturološki aspekt što može značajno utjecati na turiste da obiđu navedene lokalitete. Opisujući navedene dvorce, autor ne će zaboraviti navesti sve ono što bi ih učinilo prvorazrednim atrakcijama kako za domaće tako i za strane turiste.

DVORAC TRAKOŠĆAN

Kada piše o dvorcu Trakošćan, Filić, navodi da se korištenjem Trakošćana kao ljetovališta i odmorišta javlja niz vrlo složenih i gotovo nerješivih pitanja. „Prije svega, dvorac je zabačen i teško pristupačan, jer nema željezničke veze. Najbliža željeznička stanica je Lepoglava udaljena 13 km, pa bi odatle bila nužna svakodnevna autobusna veza, kako bi se Trakošćan spojio sa svojim zaleđem.“¹⁹

Začuđujuće je, kako to piše Filić, da Slovenci uspijevaju održavati stalnu autobusnu vezu Ptuj-Trakošćan „... dok mi takve komunikacije stalnijeg značenja nemamo ni od pravca Zagreba ni od Varaždina. Treba istaknuti, da je davno izgrađena cesta mogla zadovoljavati potrebe konjskog podvoza, ali je za suvremeni saobraćaj preslaba i preniska, iako inače vrlo lijepa.“²⁰

Filić se zalagao, kako bi se Trakošćan približio turistima, za izgradnju željezničke pruge i navodi da nije bitno da li će ići preko mjesta Bednja i Vrbna pravcem na Đurmanec, ili nekim drugim smjerom. Bitno je da odstojanje od pruge ne bude veće od 3 do 4 km, jer bi veća blizina mogla utjecati na „... skladni ugođaj cijeloga trakošćanskog okoliša.“

Kao najbolnju točku izletišta i odmorišta Trakošćan, Filić navodi smještajne probleme. Ne riješi li se taj problem, Trakošćan ne može očekivati da će se razviti u značajnije turističko ljetovalište i odmorište. Korištenje dvorca Trakošćan samo djelomično zadovoljava potražnju za smještajem, a naškodilo je zbirkama koje se u njemu nalaze. Zbog toga se od korištenja dvorca odustalo. Nadalje, napominje da prenoćišta u dvije obližnje zgrade, sa svojim jadnim komforom, ne mogu biti smještajni objekti koji bi odgovarali rastućim potrebama turista.

¹⁸ Isto, 34.

¹⁹ FILIĆ, Krešimir, Dvorac Trakošćan, Turizam, 1 - 2/1958., 26.

²⁰ Isto, 26.

Jasno je, kako to kaže Filić, da se bez jednog „skromnog“ hotela ne može postići željeni cilj stavljanja Trakošćana u turističke karte varaždinskog kraja, a i mnogo šire. „Hotel bi trebalo smjestiti na malom proplanku nad cestom, koja vodi u bližu okolicu dvorca.“ Prilikom izgradnje treba voditi računa o konzervatorskim smjernicama kako se ne bi narušio kulturno-povijesni aspekt ambijenta u kojem se nalazi dvorac. Isto tako, šumsko gospodarstvo i poljoprivredna „moralni bi se itekako obazirati na upute i savjete konzervatora, a ne sjeći stabla, uništavati putove i narušavati prirodnu ljepotu, ne vodeći računa ni o prosperitetu turizma.“²¹

Prednosti Trakošćana, kao turističke destinacije, Filić vidi i u mnogim pogodnostima koje on pruža turistima. Tako je tu kupanje i vožnja po jezeru, ribolov, kraće i duže šetnje oko jezera. Mogući su i planinarski izleti na Ravnu Goru, Strahinščicu i Ivančicu, a zimi i skijanje, klizanje na zamrznutom jezeru kao i sanjkanje po okolnim brežuljcima. U razonodu turista mogu se uvrstiti razni izleti u susjedna mjesta i gradove, pa bi se ispunjavanjem svih turističkih zahtjeva, Trakošćan „...mogao razvijati vlastitim snagama i doseći turističke uspjehe, koje on bezuvjetno zaslužuje.“²²

Trakošćan je danas u svom punom sjaju, upravo onako kako ga je zamislio Filić. Dvorac je posve obnovljen, sagrađene su vikend kućice, a obnovljeni Hotel Trakošćan ima četiri zvjezdice i okosnica je razvoja modernog turizma Filić. Nekadašnje gospodarske zgrade koje su u jednom vremenu služile i kao prenoćište i gostionica, danas su posve obnovljene i stavljene u funkciju turizma.

DVORAC MARUŠEVEC

Opisujući dvorac Maruševac, Filić navodi mišljenje prof. Đure Szabe iz 1919. godine „Među najljepše modernizirane dvorove u Hrvatskoj spada dvor u Maruševcu.“²³ No, i sam Filić će napisati „Sigurno je, da je Maruševac jedan od najljepših i najjednostavnijih dvoraca u varaždinskom kotaru, premda su prigodom njegove potpune obnove učinjene teške pogreške u želji, da mu se dade neki srednjevjekovni gotički karakter.“²⁴

Budući da je dvorac Maruševac smješten u prekrasnom kraju, a izgradnjom boljih cesta, mogao bi se urediti kao komforni hotel za strance. Trebalo bi ga se namjestiti antiknim pokućstvom, slikama, sagovima te bi se usluge mogle dobro naplatiti turistima željnim takvih ambijenata. Dvorac raspolaže i s ribnjacima koji

²¹ Isto, 27.

²² Isto, 27.

²³ FILIĆ, Krešimir, Dvorac Maruševac kraj Varaždina, Turizam, 1 - 2/1960., 31.

²⁴ Isto, 31.

turistima mogu poslužiti za kupanje, veslanje i ribolov, a stanovništvu ovog kraja zaposlenje i zaradu.

Maruševec je danas „konzervirani“ dvorac zatvoren za javnost. U jednom vremenskom periodu bio je i u funkciji srednje škole, što ga je i spasilo od propadanja i devastacije. Vraćen je svom vlasniku i čeka revitalizaciju s ulaskom Republike Hrvatske u Europsku uniju.

BANJSKI DVORI

Opis Banjskih dvora, Filić započinje smještajem dvorca „... na malom brežuljku, gdje je u srednjem vijeku postojala vjerojatno i mala tvrđavica, koja je ujedno služila za nastambu tadašnjih vlasnika ovoga prostranoga posjeda.“²⁵ Nastavljajući opis dvorca, autor navodi njegove vlasnike i njegove preinake i dogradnje. Poslije 1945. godine posjed Banjskog dvora postaje narodna imovina u vlasništvu Narodnog odbora općine Vinica s namjenom, nakon preuređenja, za dječje oporavište. Dvorac će, kasnije, s posjedom preuzeti Zavod za socijalno osiguranje NRH te ga namijeniti klimatskom lječilištu za infektivne bolesnike.

Što se tiče turističke budućnosti posjeda Banjski dvori, autor će zaključiti „Prije se i ovaj posjed kanilo upotrebiti u posve turističke svrhe, ali kako su u najvećoj blizini Opeka i Maruševec, koje će poslužiti toj svrsi, bit će Banjski dvori sada u novomu, modernomu ruhu, na veliku korist našeg zdravstva.“²⁶

Banjski dvori su niz godina bili u funkciji psihijatrijske bolnice. Neriješeni imovinsko - pravni odnosi čine ga više nego zapuštenim objektom unatoč toga što je sam dvor vraćen svojim vlasnicima. Psihijatrijska bolnica je iseljena, a bolničke zgrade i stanovi liječnika su napušteni i prepušteni zubu vremena.

MOGUĆNOSTI RAZVITKA TURIZMA U HRVATSKOM ZAGORJU

Da pokaže koje su mogućnosti razvitka turizma u Hrvatskom zagorju, Filić polazi od opisa geografske njegove definiranosti, njegove prometne povezanosti, njegovih starih dvoraca i njihovog stanja, njegovih crkava i od opisa zagorskog folkloru. Opisujući naznačeno, autor sve to stavlja u žarište turizma i njegovih prednosti za gospodarstvo kraja kojeg opisuje. To mu omogućava da konstatira, uputi, a i predloži ono što je bitno za razvoj turizma ne libeći se pri tome i umjerenih i konstruktivnih kritika na račun ondašnjih vlasti i njihovog odnosa prema povijesnom i kulturnom nasljeđu naroda zagorskog kraja.

²⁵ FILIĆ, Krešimir, Banjski dvori kod Varaždina, turizam, 1 - 2/1961., 31.

²⁶ Isto, 30.

Filić će reći za Hrvatsko zagorje da je to „Kraj omeđen Medvednicom kraj Zagreba te Kalnikom s jedne strane, a Maceljskom i Ravnom gorom te Halozama s druge strane...“²⁷ Osovine mu sačinjava gorski niz: Ravna gora, Strahinščica i Ivančica koja dijeli Zagorje na njegov južni od sjevernog djela. Zagorje ima niz „oširokih dolina“ uz rječice: Krapine, Krapiničice, Lonje, Sutle, Bednje i Plitvice te „... one znatno manje i uže njihovih kratkih pritoka presijecaju cijelo područje i daju brežuljkastom zagorskom krajoliku posebnu draž.“²⁸

Završavajući opis geografskog smještaja Zagorja, Filić će u jednom lirskom izričaju reći: „Izmjenjuju se dolinice, brežuljci, bregovi i neki viši gorski isponi, sve je to oblo, pitomo, blago, zeleno, blisko i drago svakomu a napose Zagorcu.“²⁹ Iz ovih opisa vidljiv je predivan i domoljubiv pristup ljepoti koju je, reklo bi se, „dao bog“ Zagorcu, koju treba najbolje iskoristi stvarajući temelje svojeg opstanka a koristeći komparativne prednosti koje je ostavila bogata povijesna i kulturna baština.

Govoreći o demografskoj slici Zagorja, autor zaključuje da je ovo područje najveće gustoće stanovništva u Hrvatskoj. Ta činjenica utječe da mladi i sposobni ljudi, već desetljećima, odlaze na posao u Zagreb i u Varaždin. Unutarnja kolonizacija poslije II. svjetskog rata dovela je do preseljenja tisuća Zagoraca „...u plodnije i rjeđe naseljene krajeve Slavonije. Razdrobljeni mali posjed usprkos radikalno provedenoj agrarnoj reformi poslije oslobođenja dijelio se i nadalje, a da se u samom Zagorju nalazilo malo zaposlenja. Industrija se mogla lako nabrojiti: ciglane u Bedekovčini i Podrutama, nekoliko manjih ugljenokopa, tekstilne tvornice u Oroslavlju, Zaboku i Krapini, dok je u Zlataru poslovalo trgovačko poduzeće za izvoz peradi, ponajviše purana, koji se izvažahu u inozemstvo.“³⁰ Ovakav pristup autora demografskoj slici Zagorja upućuje na zaključak da je Zagorje „mjesto“ za odmor, šetnje, zabavu i jednom riječju „mjesto“ za vrhunski turizam (dvorci), a napose za izletnički turizam.

Autor, na ovom mjestu, ne zaboravlja ni jednu vrlo značajnu činjenicu neophodnu za razvoj turizma, a to je prometna povezanost. Zaključuje „Promet se odvijao zagorskom vicinalnom prugom: Čakovec - Varaždin - Zagreb, zatim odvojkom: Zabok - Krapina, kasnije produžen do Grobelna, kao i lokalnom prugom od Varaždina preko Ivanca i Lepoglave do Golubovca koji nije još i danas spojen s krapinskom prugom iako razmak iznosi tek dvadesetak kilometara. U tu bi svrhu trebalo izgraditi tunel ispod brda Veternica dužine 1 km.“³¹

²⁷ FILIĆ, Krešimir, Mogućnost razvitka turizma u Hrv. zagorju, Turizam, 2/1962., 21.

²⁸ Isto, 21.

²⁹ Isto, 21.

³⁰ Isto, 21.

³¹ Isto, 21.

Da odgovori na pitanje „Kako da ostatke prošlosti iskoristimo u turizmu“, Filić polazi od opisa starih dvoraca i njihovih stanja. Reći će pisanom riječju „Tragovi vijekova ostali su u Zagorju vidni do dana današnjeg. Gledamo ih kao ruševine tvrdih gradina na vrhuncima bregova, koje su nekoć branile zagorski kraj: Cesar-grad nad Klanjcem, Veliki i Mali Tabor, Kostel, Lobor, Oštrc, Belec, Milen-grad, Gotalovec, Pusta Bela, Greben-grad, Mali i Veliki Kalnik. Ispod te obrambene crte stoje sjeverno: Trakošćan, Ivanec, Vinica, Maruševec, Križovljan, Varaždin, Varaždinske toplice i Rasinja, dok su južno od te crte bile utvrde: Krapina, Konjščina i Sused-grad.“³²

Autor, nadalje napominje, da su osim Velikog tabora, varaždinskog Starog grada, obnovljenog Trakošćana i Maruševca i donekle Križovljana ostale ruševine gradina koje bi se u tom stanju trebale sačuvati ne dopuštajući da potpuno nestaju. „Kakogod bilo, ovi ostaci rječiti su spomenici davnih vremena, a Hrvatskom zagorju daju naročiti biljeg i čar.“³³ Kada feudalcima više nisu bile potrebne gradine, grade na oblim brežuljcima u dolinama nove, veće i modernije dvorce. Neki od tih dvoraca su sačuvani, ali su opustošeni i ogoljeni „... dok je dobar dio propao takoreći pred našim očima.“³⁴

Opisujući dvorce Hrvatskog zagorja, Filić navodi stilove u kojima su oni građeni, ali stanje u kojem se oni nalaze. Neki su dvorci zapaljeni (Januševac) prilikom povlačenja vojski nakon II. svjetskog rata, neki se još nekako drže unatoč nutarnjosti koja zjapi praznino, dok se neki sačuvani (Novi dvori zaprešički) jer se u njima nalaze sjedišta poljoprivrednog dobra. Novi dvori klanječki sve se više ruše, a Miljana, Mirkovec, Začretje te dvorci u Bedekovčini kao zanimljive građevine „...vape za obnovom. Bežanec u blizini Pregrade temeljito je opljačkan...“³⁵ U ovom je dvorcu „...bilo nagomilano kulturno - historijsko blago koje se razvuklo na sve strane...“³⁶

„Vidjeli smo kako se raznose Gredice Gjalskoga. Bila su u novinama dva-tri članka kako da se one spase, pa ipak ih je nestalo, a na njihovu mjestu koči se neka prizemna kućerina u pustoši, jer je sačuvan park koji bijaše okvirom toga malog dvorca. Doduše *‘vrijeme gradi niz kotare kule, vrijeme gradi, vrijeme razgrađuje’* ali čvrstom voljom i ljubavlju možemo se oduprijeti i vremenu.“³⁷ U ovom citatu osjeća se i blaga kritika tadašnjih vlasti i njihova neodgovornog odnosa prema povijesno-kulturnom nasljeđu. Taj kritički odnos osjeća se i prilikom razmatranja

³² Isto, 21.

³³ Isto, 21 - 22.

³⁴ Isto, 21 - 22.

³⁵ Isto, 22.

³⁶ Isto, 22.

³⁷ Isto, 22.

stanja u dvorcu Poznanovec, u kurijama Škaričevo i Turnišće, u staroj utvrđici Konjščina i prostranom Keglević Lobor gradu, kao i u Ivancu i Bisagu.

Filić naglašava da se Maruševec, Jalžabet, Opeka, Šaulovec, Banjski dvori i Martijanec održavaju jer služe kao gospodarske jedinice. Napominje da Veliki Tabor dobro sačuvan „... ali stoji prazan i neupotrebljen, a nema zaista pogodnijeg kulturno - historijskog objekta u zapadnom Zagorju koji bi kao on mogao poslužiti za muzejske svrhe, slično poput dvorca Trakošćan koji je zadnjih nekoliko godina savršeno dotjeran i uređen. Trakošćan danomice dobiva na vrijednosti otkada se započelo izgradnjom drvenih vikend kućica te maloga motela.“³⁸

Na kraju izlaganja o dvorcima i kurijama Zagorja trebalo bi i navesti i ove riječi Filić. Trebalo bi, zbog turističke namjene sačuvati i „... drvene nastambe malog zagorskog plemstva koje odreda treba uzdržavati i čuvati da ne natovarimo sebi odgovornost pred novim generacijama, jer gotovo ništa učinili za njihovo konzerviranje i turističku namjenu.“³⁹

Bitna obilježja Hrvatskog zagorja su njegove gradine, dvorci kao i manje plemićke kurije. Ovim obilježjima Zagorja treba pridružiti i ništa manja i značajnija obilježja, a to su crkve i kapele „... rasute čitavim krajem, dajući pitomom pejzažu poseban ugođaj, ...“⁴⁰ Zagorske crkve su većinom barokne građevine „... koje su nadalje zadržavale stara gotička svetišta, a ta se sačuvaše zato jer bijahu solidno zidana i čvrsto svodena.“⁴¹ Međutim, kako su crkvene lađe bile slabije konstrukcije, često i drvene, dolazi do njihovog urušavanja, te se XVIII. stoljeću ruše i pregrađuju ili čak grade iznova u baroknom stilu. Ponekad su starim gotičkim zidovima nadodavali barokne svodove, te ih tako spajali u novu cjelinu. Na taj način gotičkom svetištu dali su moderan, za to vrijeme, barokni izgled s modernim baroknim žrtvenikom.

Od gotičkih crkvenih građevina u Hrvatskom zagorju sačuvano je samo nekoliko crkava: pavlinska crkva u Lepoglavi „... najveća i najljepša od svih sakralnih objekata“⁴², župna crkva u Remetincu kraj Novog Marofa, crkva sv. Jakova na Veternici, sv. Vuka nad dvorcem Klenovnik, te stara belečka župna crkva, koja je gotički presvođena, u Belcu. Konzervatorski zavod iz Zagreba pronašao je, stružući vapneni premaz, krasne gotičke freske iz XIV. i XV. stoljeća u svetištima crkava u Belcu, sv. Martinu pod Oštrcem i Mariji Gorskoj.

Filić zaključuje da se konzervatorski rad treba nastaviti „... kako bi se svi spomenuti objekti popravili i doveli u ispravno stanje da se sačuvaju kao kulturno

³⁸ Isto, 22.

³⁹ Isto, 22.

⁴⁰ Isto, 22.

⁴¹ Isto, 22.

⁴² Isto, 22.

- historijska baština, te će tako biti privlačni za domaće i strane turiste.⁴³ Autor, tragom izrečenog navodi tako da je osim zanimljivih srednjovjekovnih fresaka stare belečke crkve i do otkrića „... da je donji dio širokoga zvonika, koji izgleda kao neka obrambena kula, zapravo čest nekadanje romanske crkve, kako to svjedoče zidovi rasčlanjeni originalnim romaničkim lukama.“⁴⁴ Sa stajališta turizma to je vrlo značajna informacija koja dopunjuje radoznalost turista i osigurava po-sjećenost tog kraja, a to pretpostavlja i određenu gospodarsku korist.

Vrijedno je iznijeti i stajalište Filić o baroknim sakralnim objektima Zagorja. On će za barokne sakralne objekte napisati „... valja istaći da zagorske crkve nisu velebne građevine; one su skromne, nastale prema tadanjim mogućnostima. Nema tu mramora, velikih kupola, preobilate pozlate, raskošnih fresaka, divno rezbarenog inventara, ali se u njihovoj jednostavnosti ipak očituje duh baroka, njegova živost i bujnost, dosegnuti jeftinijim sredstvima i materijalom.“⁴⁵ I kao takvi, ovi sakralni objekti itekako mogu biti interesantni turistima, ako se obnove i dovedu u prvotno stanje.

Među spomenike barokne sakralne baštine, Filić navodi zavjetnu crkvu na Trškom vrhu iznad Krapine i baroknu crkvu u Belcu podignutu kao zavjet hrvatskog zagorskog plemstva (ima kupolasti svod s freskama pavlinskog slikara Ivana Rangera). U gradu Varaždinu, osim gotičko - renesansnog Starog grada, autor spominje najveće crkve kao: isusovačku (pavlinsku), franjevačku i župnu koje predstavljaju najveće primjerke crkvenog baroka u Hrvatskoj.

Izlaganje o crkvenim objektima, Filić, završava s činjenicom da se oni ne mogu mjeriti s onim u zapadnim zemljama, ali oni i kao takvi mnogo znače za nas i naš kraj „... kao kulturno - historijski dokumenti koji nas dolično reprezentiraju. Zbog toga treba da spasavamo i uzdržavamo i te sakralne spomenike koji kraj svoje vrijednosti daju ovom kraju i naročito obilježje.“⁴⁶

Osim dvoraca i njihovih perivoja, starih kurija i utvrda, te sakralnih objekata, Filić naglašava da treba sačuvati i zagorski folklor. Pri tome zaključuje da narodnu nošnju „... nište vrijeme i moderni tekstilni proizvodi koji sve jače prodiru i uniformiraju i seljački svijet...“.⁴⁷ Svjestan da se nestajanje i propadanje narodne nošnje, kao i ostalih folklornih predmeta ne može spriječiti, autor predlaže da se to narodno blago skupi i otkupi te tako očuva. Isto tako upozorava na potrebu očuvanja starinskih seljačkih kuća, brvnara i pletera sa svim starinskim namješta-

⁴³ Isto, 22.

⁴⁴ Isto, 22.

⁴⁵ Isto, 22.

⁴⁶ Isto, 23.

⁴⁷ Isto, 24.

jem, spravama, opremom te ostalim kućnim i kuhinjskim predmetima „... da bi se u tim objektima ogledao nekadanji mučni život zagorskog kmeta.“⁴⁸

Filić u pogledu ove ostavštine predlaže da bi sve te stvari trebale ostati na zatečenom mjestu u tim kućama. Sa stajališta turizma to bi djelovalo na turiste snažnije nego da se te stvari izlože u etnografskim muzejima kojima se ne može odreći briga oko prikupljanja i čuvanja narodnog folklornog blaga. On smatra da ne bi trebalo kulturno - povijesno blago odvlačiti u velike centralne muzeje i tako „ogoljevati“ čitave krajeve „... koji time gube svoj značaj i dokumente svojega vjekovnog života i kulturnog stvaranja.“⁴⁹

Mogućnost razvitka turizma u Hrvatskom zagorju, Filić vidi prvenstveno u njegovanju, održavanju i obnovi kulturno - povijesnog blaga. On smatra da dvorci i manje kurije mogu poslužiti u turističke svrhe kako su to već učinile mnoge zemlje zapadne Europe. Treba im dati stari sjaj, namjestiti ih originalnim antiknim pokućstvom te ostalim umjetničkim inventarom. Na taj način dobili bi se prostrani apartmani koje bi iznajmljivali strani turisti - bogataši i plaćali visoke cijene. No, mogli bi iznajmiti sami ili u zajednicu s njima poznatim obiteljima, i cijeli dvorac što bi cijelom kraju osiguralo znatne ekonomske i propagande koristi.

Da se u goste tako bogati gosti treba organizirati „svakovrsne“ razonode uz posebnu naplatu. Jasno je, dvorce treba urediti po uzoru zapadnih zemalja te se na taj način može gostu osigurati potreba kupališnog provoda (Zagorje je bogato toplom vodom), izleta, planinarenja, lova, ribolova, posjeta muzejima, koncertima i kazalištima. Pri tome se ne smije na folklorne i sportske priredbe kojih ima i koje se mogu s dobrom organizacijom približiti turistima. Uz dobru propagandu ne smije se zaboraviti, kako to kaže Filić, i na prvorazrednu prehranu i usluge koje daje dobro organizirani turizam.

No, korištenje dvoraca u turističke svrhe ne isključuje i izgradnju modernih hotela, motela, vikend - kućica te kampova na cijelom području Hrvatskog zagorja. Dobro opskrbljeni planinarski domovi također ulaze u turističku ponudu, ali uz dobro uređene planinarske putove, ceste na „vrhove“ te žičare. Ovako organizirani turizam doprinio bi i planinarstvu Zagorja.

Filić je svjestan da ovakav pristup turizmu, s obzirom na razaranja i devastacije, traži veće investicije bez kojih nema uspjeha. Postupnim ulaganjima (u obnovu dvoraca i kurija, u dobre asfaltne ceste, motorna vozila i u željezničku mrežu) stvorila bi se solidna baza za razvoj turizma u Zagorju, a i šire. „Stvore li se s vremenom potrebni uvjeti za razvitak turizma u Hrvatskom zagorju, uspjesi neće izostati, jer će kulturno bogatstvo i jedinstvene prirodne ljepote, u kojima se

⁴⁸ Isto, 24.

⁴⁹ Isto, 24.

ispoljuje toliko ugodnosti, mira i blagosti, pružiti turistima potreban odmor i dovoljno razonode, a naročito onima koji na ljetovanju ne traže buku stalne zabave i često zamorne senzacije.⁵⁰

TURISTIČKI VODIČ I ADRESAR GRADA VARAŽDIN

Godine 1955. Turistički ured Varaždin izdaje vodič pod naslovom „Varaždin, vodič i adresar“. Autor ovog uratka je Filić. Varaždin tako dobiva prvi puta vodič s adresarom za kojim su osjećali potrebu kako strani turisti tako i samo Varaždinci. „Vodič“ sa sadržajem broji 123 stranice te stranice na kojima se nalaze propagandne poruke ondašnjih poduzeća i institucija u Varaždinu. „Vodič“ sadrži i spisak ulica i trgova (dan po abecednom redu), popis javnih ustanova, škola, kulturnih ustanova, socijalnih i higijenskih ustanova, starih palača, crkava i samostana, parkova i groblja, hotela i restauracija, raznih poduzeća i ustanova, tvornica te športskih igrališta. Na samom kraju „Vodiča“ nalazi se i „Pregledni plan“ Varaždina u mjerilu 1:15000. Suradnik kod adresara bio je prof. Stjepan Franjković, a kartu Varaždina (plan) nacrtao je Stjepan Krajcer.

U „Vodiču“ korisnik može naći sve neophodne informacije o Varaždinu. Tako npr. može spoznati položaj grada i njegove prometne veze, značenje varaždinske komune, povijesna zbivanja te sve varaždinske znamenitosti (Stari grad, gradska vijećnica, palače, crkve i samostani, gradski muzej, galerija slika, kazalište...). Detaljan i utemeljen pristup autora svim ovim znamenitostima i danas može, uz određene dopune, poslužiti sastavljačima nekog novog vodiča kao dobar izvor povijesnim i kulturološkim istinama.

U „Vodiču“ se nalaze opisi kulturnog života Varaždina, zdravstva te tadašnjeg higijenskog zavoda, doma narodnog zdravlja, parnog i kačnog gradskog kupališta. Obradeno je i područje planinarstva i turizma te sve vrste športova. Interesantno je ovdje napomenuti da Filić iznosi i povijesne činjenice koje su vezane uz razmatrana područja, te tako svemu daje vrlo zanimljivu dimenziju čija se uloga proteže i na edukativnu sferu.

„Vodič“ sadrži sve opise značajnijih djelatnosti kao što su poljoprivreda, ribarstvo, obrt, trgovina, industrija, ugostiteljstvo te opise naselja i njihovih povijesnih, demografskih i turističkih značajnosti (Varaždinske Toplice, Novi Marof, Remetinec, Ludbreg, Bela, Ivanec, Klenovnik, Lepoglava, Čakovec). Posebno treba istaći poglavlje „Gdje je što u Varaždinu“ s preciznim nazivima, ulicama, kućnim brojevima i telefonima danih gospodarskih i društvenih subjekata. Vrijedno je ovdje spomenuti i iscrpan „Popis obrtnika po strukama“ koji je impozantan prilog „Vodiču“.

⁵⁰ Isto, 25.

„Vodič“ je originalno djelo Filića u kojem on pokazuje svoje veliko znanje o svemu što ga okružuje. Njegovi opisi povijesno - kulturnih ostataka, njegovo zanimanje za svekoliki kulturni i društveni život Varaždina nose duboko ljudsku notu po kojoj Filić ulazi u plejadu kulturnih stvaralaca zaslužnih za spoznaje o povijesnim i kulturnim vrednotama Varaždina širom svijeta.

ZAKLJUČAK

Golem je opus rada Filića. Njegovo djelo izučavaju mnogi istraživači s različitih znanstvenih i stručnih područja. U ovom radu posebno je istaknuta njegova angažiranost oko turizma i njegovog razvoja u Varaždinu i široj okolici. Njegovi prijedlozi, njegovi opisi svjetovnih i sakralnih objekata i njegova angažiranost za turističku djelatnost uvrstavaju ga u preteču onog što se danas govori i misli o turizmu. Vodič, koji je prvi uradak o turizmu grada Varaždina, i danas može poslužiti kao čvrsti oslonac turističkim vodičima i turističkim djelatnicima koji rade na novim vodičima. Iz njegovih radova o turizmu proizlazi i njegov multi-disciplinarni pristup ovoj složenoj društvenoj djelatnosti.

LITERATURA

Krešimir Filić:

1. Varaždin, vodič i adresar, Turistički ured Varaždin, Varaždin, 1955.
2. Godišnja skupština Turističkog društva u Varaždinu, Turizam, 8/1957., 24 - 25.
3. Izletnički turizam, Turizam, 9/1957., 14 - 16.
4. Dvorac Trakošćan, Turizam, 1 - 2/1958., 26 - 27.
5. Glavna skupština Turističkog saveza kotara Varaždin, Turizam, 1 - 2/1958., 30 - 31.
6. Park u Opeki kraj Varaždina, Turizam, 11/1958., 21 - 22.
7. Rad Turističkog društva, Turizam, 7 - 8/1959., 33.
8. Godišnja skupština TSK Varaždin, Turizam, 7 - 8/1959., 34.
9. Dvorac Maruševac kraj Varaždina, Turizam, 1 - 2/1960., 31 - 32.
10. Kako da unaprijedimo turizam u Varaždinu i okolici, Turizam, 10 - 11/1960., 34 - 35.
11. Banjski dvori kod Varaždina, Turizam, 1 - 2/1961., 30 - 31.
12. Mogućnosti razvitka turizma u Hrv. zagorju, Turizam, 2/1962., 21 - 24.

SAŽETAK

KREŠIMIR FILIĆ - PRVI VARAŽDINSKI VIZIONAR U TURIZMU

Pišući o turizmu, Filić pisao je o kulturno - povijesnom nasljeđu Hrvatskog zagorja. Njegovi opisi razvalina, dvoraca, kurija i sakralnih objekata nisu lišeni zapažanja o njihovom derutnom stanju, njihovoj devastaciji i neodgovornom ponašanju ondašnjih vlasti prema tom nasljeđu. No, nije samo riječ o kritici stanja, Filić daje i preporuke što se sve treba poduzeti kako bi to nasljeđe moglo poslužiti u turizmu, a s time i u gospodarskom napretku Hrvatskog zagorja. Njegov „vodič“ prva je potpuna slika grada Varaždina sa stajališta turizma i ima neprocjenjivu povijesnu vrijednost na koju se mogu osloniti današnji turistički vodiči.

Ključne riječi: turizam; dvorci; prometna povezanost; turistički vodič.

SUMMARY

KREŠIMIR FILIĆ – VARAŽDIN'S FIRST TOURISM VISIONARY

Whilst writing about tourism, Filić also wrote about cultural and historic heritage in the Croatian Zagorje Region. His descriptions of ruins, castles, manors and sacral buildings also included comments on their deteriorated condition or devastation and the irresponsible behaviour of contemporary authorities. When considering this heritage, Filić not only criticized their condition, which was caused by a lack of maintenance, but also proposed what should be done to make this heritage serve tourism and consequently improve the economy of the Croatian Zagorje Region. His 'Guidebook' is the first complete picture of the City of Varaždin presented from the point of view of tourism, and is of priceless value for today's tour guides.

Key Words: tourism; castles; transport links; guidebook.

